

III

Raumschiff Berlin

Lästid 30 minuter

Raumschiff Berlin

Våren 89 – en tillbakablick

Jan Sjöholm ©

Det är i början på maj 2011. Jag sitter i södra Schlesien, eller *Slask* som polackerna säger, och skriver ett brev. Tror knappast det blir färdigt, möjligen när jag kommer hem till Eslöv. Numera tillbringar jag en hel del tid i f.d. Krummhübel, fast namnet i dag på polska i text ser ut som en nysning: Karpacz.

Varför jag skriver? Har egentligen inget skäl alls och jag vet inte ens om brevet kommer att bli färdigt och än mindre kan jag vara säker på att det kommer att postas. Inspirationen att skriva fick jag efter att ha läst “Berlin Schivelbein” av C-J Charpentier. Dessutom kastade jag ett öga i “Manometer” av samma författare, fast där får jag erkänna att jag återupptog en gammal ovana från ungdomen; jag läste på diagonalen. En ful ovana där detaljer kan försvinna och som gör att läsandet lätt blir lite som att sy med kaststygn i jakten på “mera kött”. Jag lovar mig själv att jag skall läsa “Manometer” på riktigt någon gång. C-J Charpentier är en driven författare.

Handen på hjärtat; det är lättare att läsa en pappersbok än en text på en bildskärm. Jag kanske köper “Manometer” och läser på riktigt.

De båda böckerna och flera andra hämtade jag på www.las-en-bok.com. Jag gillar att läsa, men har nog ändå hundratals olästa papperstryck både med hårda omslag och i pocketutgåvor samt gigabytes med orörda datafiler som sterbhuset en dag får städa undan efter mig. Det är inte lätt att veta när läslusten sätter in och numera är det behändigt att ha med sig en minnespinne eller en netbook-dator. Den senare han man ju till och med skriva brev och annat med, som nu.

Att Berlin Schivelbein blev det första alster av C-J Charpentier som jag läste var ingen tillfällighet. Berlin har alltid fascinerat mig, fast jag bara varit där en enda gång. Det var i mars 89, ett halvår innan muren föll. På senare år har jag ofta passerat, men då ganska långt ute i öster, på motorvägen vi svenskar kallar Berliner ring. Om tyskarna har ett annat namn på den vet jag inte. Min skoltyska är inget vidare. Läser knaggligt, talar sämre och skriver över huvud taget inte alls.

Min första tyska kontakt var på 60-talet. Svartvit film i form av sciencefiction - på tv. Senare har jag blivit klok på att serien spelades in på 16mm smalfilm i färg, det var bara tv:n som var svartvit. "Raumschiff Orion", en östtysk tv-serie med flygande tefat och utomjordingar. Det var lite magiskt för en tonåring. Vad gjorde det att animeringarna var primitiva, att reglagen i rymdskeppets kontrollrum var

delar av strykjärn och köksredskap. Det här var långt innan Star Trek och Stjärnornas krig, till och med långt före Stanley Kubriks 2001. Datoranimeringar kunde ingen stava till och ännu mindre kunde någon veta vad en dator var. Datamaskiner var dåtidens hjälpmedel för bokföring och akademiska beräkningar. “Storyn suger “ skulle vi väl säga i dag och dagens tonåringar har helt andra krav på medial underhållning. Har för övrigt sett delar av serien på youtube. Brr... Men visst kom jag ihåg i stort sett allt som fanns på de länkar jag klickade på och det lär ha växt upp en stor och mycket aktiv subkultur kring serien. Aktiv i dag!

Vad har detta med Berlin att göra? Jo, en av Berlins flygplatser fick agera “rymdhamn”. Man hade lyckats arrangera ett antal gamla luftvärnsstrålkastare så att de lyste rakt upp en dimmig natt. Resultatet blev en ganska spektakulär tratt av ljus som gjorde sig bra på film. Det lär ha ställt till det i flygtrafiken och fick bara utföras en eller ett par gånger under hela serien.

Hur som helst, tyskan i serien fascinerade mig. Det var första kontakten med ett språk som jag “nästan” förstod utan att ha läst det. Tyska fanns inte på repertoaren i dåtidens åttaåriga folkskola, inte heller på den treåriga yrkesskolan där jag lärde mig reparera radio och tv-apparater. Slutet av sextiotalet var en brytningstid (vilken tid är

inte det?). Vi lärde oss grunderna i elektronik på ett sätt man nog borde försöka ta del av även i dag. Tyvärr var mycket av den teknik vi lade mest krut på väg att dö ut. Radiorör användes redan då mest i östblocket. Halvledarna hade för länge sedan gjort sitt segertåg. Jag gick den första färgtvkursen som Grundig höll och de integrerade kretsarna bredde ut sig. I dag är det bara HiFi-talibaner som satsar på sådan hårdvara som elektronrör hemma i vardagsrummet – förmodligen för värmens skull.

Det blev att studera vidare direkt. Bråttom var det för att inte lumpen skulle komma emellan. Jag lyckades skjuta upp bärandet av grönkläder i fem år. Att grundskolan skulle läsas in först var ett måste. Inte för att jag tyckte det var nödvändigt, men det fattades ett ämne för att komma in på gymnasiet, biologi, och då var det bara att ta hela den årslånga kompletteringskursen som ett paket, matte, kemi etc. Fast biologi tyckte jag att jag nog utforskat ganska grundligt på den tiden. Gymnasiedags, äldst i klassen, tre år äldre än alla andra, vilket betydde att Bolaget kunde frekventeras tre år innan klasskamraterna hade tillträde för annat än att panta tomflaskor. Inte för att jag hade så mycket glädje av det. Som boende längst bort och innehavare av körkort innebar det oftast nyktra teknistfester för min del.

Men, åter till tyskan. Förväntansfull steg jag in i klassrummet satte mig och vi började med grammatiken. Där dog intresset.

I Sverige har vi ingen tradition av tyskspråkiga filmer eller tv-serier. "Hamburg transit" var ett undantag. Åtminstone tror jag serien hette så. Kriminalserien "Der Alte" var ett annat, men annars har det varit ganska tunnsått. Mellanskåne frekventerades sällan av tysktalande, möjligen med undantag av en eller annan tekniker som kom för att serva maskiner på en fabrik där jag sommarjobbade ett år.

Kemicentrum, tegelhögen, ett universitetskomplex som ligger norr om templet för kroppen; centralblocket, det gigantiska sjukhuset som kompletterar det ännu längre söderöver liggande templet för själen; domkyrkan i Lund som blev min nästa kontakt med tyska språket. Helmut, en professor från Greifswald som gästforskade, eller vad han nu gjorde behövde hjälp med något tekniskt. Vi började språka. Ofta. Han ville öva på engelskan och jag på tyskan. Det lät hemskt. En dag stannade Nils, min egen professor upp i dörren och undrade vad i hela friden vi höll på med. Helmut pratade perfekt svenska. Det hade jag ingen aning om. Det fanns visst ett helt universitet i Greifswald där det utbildades tolkar och andra i svenska, kanske inte med helt fredliga avsikter. En flaska snaps fick jag vid ett tillfälle. En doktorand blev senare glad när jag skyfflade

den vidare till honom. Helmut var angelägen att jag skulle komma och hälsa på. Han hade en Trabant och kunde hämta vid färjeläget. Nu blev det aldrig av. Misstänksam som jag var mot den östtyska staten så slingrade jag mig. Brev jag fick förblev obesvarade. Det glänste lite märkligt om klistret, som om kuverten öppnats och förseglats mer än en gång. Kontakten självdog.

Lite tysk litteratur blev det, mest teknisk litteratur, ibland även deckare. Har fortfarande kvar "Hiebe auf ersten Blick" och "Ein Engel der ein Teufel war." Dammade av dem så sent som för ett par veckor sedan.

Tillbaka till Berlin. Jag var som sagt där våren 89. Gruppresa. Organiserade turistresor var ett sätt att få en första kontakt med en ort innan besöket följdes upp av resor på egen hand. Det fungerade bra för mig i t.ex. London, dit jag ofta och gärna återvänder. Jag är inte särskilt äventyrslysten, vill gärna ha en erfaren guides handledning innan jag senare ger mig ut på egen hand i helt främmande miljöer, annars kan det vara svårt att se skogen för bara trä'n. Numera har jag lite mera erfarenhet att luta mig tillbaka på och reser betydligt ledigare. För några år sedan räknade gumman ut att jag har mer än 2000 hotellnätter "and still counting..."

Mars 89. Riktigt allt jag hört var inte helt sant, åtminstone inte just där. Östtyska staten höll redan då på att murkna.

Gränsvakterna var avväpnade i Berlin. De enda vapen jag såg bars av ryssar. Jo förresten. Poliskonstaplar i väst var beväpnade. Stämplarna i passet ville de inte ge. Det kostade ett par pilsner att få en enkel transitstämpel för lastbilschaffisar, en ganska liten stämpel, inte de helsidestäckande passätarna som jag sett tidigare. Fast den lilla stämpeln var flerfärgad. Ovanligt. Viseringen hade ordnats av resebyrån.

Att komma till Pergamonmuseet som låg i Östberlin tog en bra stund. Checkpointen kändes lite nervig, men vår förmodligen inte mer än halvtimmeslånga väntan lär ha varit mycket kortare än vad det brukade ta. Sant? Ingen aning. Det kändes som en evighet. För att inte väcka uppmärksamhet med min videokamera som jag lät surra vid gränskontrollen hade jag stängt av autofokus så att inte linsen skulle avslöja sig genom att snurra i ett. Den röda lampan som visade att kameran spelade in var övertejpad med svart tejp. Lite spännande var det.

Under vistelsen i Berlin bodde jag i väst. Det blev ytterligare ett besök i öst. Knallade helt enkelt igenom ett hål i muren. Överallt knackades och hamrades det. Flisorna rök och som sagt, det fanns hål. Vid ett stort hål stannade jag upp. En "överrock" som hakat på bakom mig, klädd i kort jacka och med lädermössa vände snabbt bort det skäggiga ansiktet och försvann halvspringande när jag vände kame-

ran mot honom. Hålet i muren var så stort att jag nästan kunde gå upprätt rakt igenom. Några steg in på östtyskt territorium. Några till. Då kom en av deras jeepar farande med två unga vakter som vigt hoppade ut. Trodde jag var rökt, men de bad mig bara helt vänligt att gå tillbaka igen. Min följeslagare genom hålet i muren lobbade in ett paket cigaretter i förarsätet på jeepen och vi fick stanna lite längre. Det blev tid att ta några foton.

Nå, jag hade ju ändå bara passerat första muren. Det fanns en till en bit bort. Någon sa efteråt att jag hade en himla tur. Kanske det. Krimskrams fanns att köpa överallt. En medresenär köpte vid ett tillfälle en hel uniform av en ung man som tog av sig allt på gatan. Jag såg det själv. En kvinna gav honom sin kappa och han försvann som en oljad blix. Tyvärr filmade jag det inte.

Vietnameser sålde östmark i buntar, ungefär som rädisor. Ångrar att jag inte köpte en rysk vintermössa. På en marknad, de kallade det för den polska marknaden, såldes allt. Platsen har säkert ett riktigt namn också, fast det har för länge sedan fallit bort ur minnet, eller så var det helt enkelt en stor öppen plats där något bombats sönder och samman för att sedan bara röjas upp i väntan på bättre tider och sedan hade gräset tagit över. Jag minns inte på vilken sida gränsen det var, förmodligen i väst. Allt fanns att köpa. Polacker kunde relativt enkelt ta sig hit per buss.

Under presenningar och i tält låg verktyg, textilier, handarbeten och drivor av modernaste hemelektronik i originalförpackningar. Stöldgods? Ett kvardröjande minne från marknaden var en gammal gumma. Allt hon hade att sälja var en handfull ägg.

En eftermiddag gav jag och en i sällskapet oss ut för att leta efter Kreuzberg. Jag hade inte läst på och hade ingen aning om vad det var, men hon var socialarbetare och ville gärna se stadsdelen med egna ögon. Vi gick och vi gick. Trista bostadslängor. En och annan sjabbig kneipe. Till slut frågade vi om vägen. Den unge mannen tittade på oss som om vi kom från månen innan han försvann i ett hål i väggen där det serverades öl. I dörröppningen vände han sig om: "Es ist ja hier." Vi följde inte efter in. Tobaksröken låg tät och jag tål inte rök, trots att jag inte är papist. Får helt enkelt svårt att andas.

Om Kreuzberg förblev obekant för oss så blev också Berlins nattliv det. De nattklubbar vi fann efter att ha konsulterat den medresande guiden var ganska tama etablissemang i närheten av en ruinkyrka (Gedächtniskirche?). Ett "rekommenderat" ställe var en serie sammanlänkade källarlokalerna med menlösa barer och diskon. När vi stegade in i ett av diskoteken drog de just igång musiken och ett mindre gäng ungdomar tog dansgolvet i besittning. Ganska snart tröttnade de dansande och gick och satte för mer

drickande. Endast två unga män fortsatte i varsin hörna av dansgolvet, som två tjädertuppar på en spelplats. Det var allt. Inga galanta damer. Till och med flickan från resegruppen som just den kvällen gjort mig sällskap blev besviken. Inget spännande att berätta eller att le i hemlighet åt vid hemkomsten till Sverige. Synd. Synden uteblev.

Dagen efter besökte vi Brandenburger Tor. Muren gick här i en vid båge. Folk på västsidan knackade frenetiskt i muren med stenar och små hammare. På sina ställen var muren rejält nerknackad. Det gick enkelt att klättra upp på den på ett ställe där den var nerknackad till brösthöjd. Plötsligt befann sig jag och videokameran uppe på muren. Gränsvakterna rörde sig inte. Jag fick en och annan kommentar från ömse sidor om gränsen, det var allt. Efteråt fick jag veta att muren inte någonstans utgjorde gränsen, den stod helt inne på östtyskt territorium så själva kontakten med muren innebar att man tekniskt sett var inne i DDR.

Jag är fläskätare, så en kväll blev det en rejäl fläsklägg med surkål på en turistfälla med ompa-ompa musik. Jag är normalt mjölkdrickare till maten, men frågade inte ens. Det fick bli öl, det går bra det också. Kulturellt och kulinariskt? Tja... mättande.

Ett annat minne från Berlin var S-bahn och U-bahn. Jag blev aldrig klok på hur biljettautomaterna fungerade så jag

tjuvåkte. Det blev nog drygt ett dussin resor lite kors och tvärs under de få dagar besöket varade. Kontroller? Inga vad jag såg.

KDW, Kaufhaus Des Westens, var en annan intressant upplevelse. Charkavdelningen låg högst upp. Tror jag. De sades ha över tusen olika sorters korvar. Förmodligen sant. Bakom glasdörrar in till kylrummen hängde djurkroppar och halvfabrikat i långa rader. Väggarna där inne vill jag minnas hade speglar för att ytterligare ge intryck av överflöd. Spegel eller ej, entrén till varuhuset var inte stor nog att hantera det kundflöde som behövdes för att få en rimlig omsättning på alla dessa charkvaror. Det här var gjort för att imponera på besökare från öst. Få västberlinare hade råd att handla här.

Ett exempel på tysk hierarki, främmande för oss svenskar, gavs också i varuhuset. En hantverkare höll på att bygga om en hylla i butiken. Bakom honom stod Meister och dirigerade. Bakom Meister stod en \hat{U} bermeister och dirigerade Meister som i sin tur papegojade allt som \hat{U} bermeister respektive hantverkaren sa. Allt filterades och repeterades av Meister, trots att alla tre bara stod på arm-längds avstånd från varandra.

Långt senare bodde och arbetade jag en period i Trier, Tysklands äldsta stad, grundad av romarna och en gång huvudstad i romarriket när både Rom och Avignon blivit

obeboeliga av pest och miljöförstöring. Där bodde jag ett halvår på Römischer Kaiser, ett mycket prisvärt om än inte extremt billigt hotell närmast Porta Nigra, stadsporten som var delvis begravd när Napoleon stannade till på väg österut och undrade vad det var för märklig byggnad. Han blev så nyfiken att han till och med lät gräva fram första våningen som visade sig vara själva stadsporten. Kulturlagren hade stigit så mycket att flera meter av den en gång vita sandstensbyggnaden som svärtats av århundradens sotlager nu låg under jord.

Ett besök på Landesmuseum rekommenderas innan stadens sevärdheter beskådas. Det gör det lättare att sedan hitta både den romerska arenan och de två romerska bad som det fortfarande finns imponerande rester av. Min tyska förbättrades tyvärr minimalt under vistelsen i Trier, där för övrigt Karl Marx lär vara född(?). Arbetspråket på kontoret var engelska och teknikerna på verkstaden pratade mest Eifler, en dialekt som talas i distriktet Eifel alldeles vid gränsen till Luxembourg. Det var tyska, men antagligen lika främmande för berlinare som min skånska är för stockholmare. Hade jag anammat den dialekten hade förmodligen all vidare tysk kommunikation fått förmedlas via engelsktalande tolk.

På senare år har jag hjälpt en del tyskar att hitta sina rötter i Schlesien. Den etniska rensningen var mycket effektiv

åren efter andra världskriget när polackerna tog över Pomern, en del av Sachsen och större delen av Schlesien i utbyte mot stora områden i öster då Ukraina och Vitryssland på Stalins direktiv tog ett steg västerut. Många vill försöka hinna se platsen där de föddes en gång till innan de dör. Det krävs normalt inte mycket detektivarbete. Ofta behöver gamlingarna en liten knuff för att ta steget, de som verkligen längtat och har modet att se platsen där de föddes. Andra vill absolut inte. En serie fotografier kan uppmuntra eller avskräcka. För många känns det dock viktigt att få ett avslut och i den mån jag kan hjälpa till så är digitalkameran ett bra hjälpmedel.

Numera är jag emellertid lite återhållsam. Oftast går det bra, till och med mycket bra ibland, om husen är väl bevarade och dagens invånare kan tyska och är "open minded" vill säga. En hel del här i f.d. Schlesien kan språket och väldigt många har jobbat i Tyskland, vitt eller svart. Alltid går det dock inte vidare bra. En som sökte upp huset där han var född blev bryskt avvisad. Några dagar senare bröt sig polisen på grannarnas uppmaning in i huset och fann polacken helt utsvulten och utmärglad. Han var ett totalt vrak, huset också. Hela huset var nu bara ett skal. Allt var uppbrutet, väggar, golv och tak i jakten på den gömda skatten polacken trodde tysken var på väg att hämta. Jag bet mig fundersamt i läppen när jag hörde det. Tur

att det inte var jag som förmedlat adressen den gången.

De tyska gamlingar jag träffat har antingen varit födda här eller haft släktingar här. Deras barn ser man nästan aldrig, däremot är det inte ovanligt att barnbarnen dyker upp, ofta med en något mera nyanserad bild på historien, men en del... Hm. Tyskar har ju trots allt bott här i 700 år. Innan dess var området dock polskt. Hur som helst, området har i stort sett i all historisk tid varit multikulturellt. Som skåning inser jag en del av problematiken med att hävda historisk rätt till ett område, även om vi var relativt lyckligt lottade vid försvenskningen så till vida att några större folkförflyttningar blev det inte tal om.

Tillbaka till Berlin igen? Nej, jag tror inte det. Språket, kulturen och allt det där skulle inte säga mig någonting nu. Staden får behålla sin mystik. Jag skulle förmodligen bara bli besviken. Gamla filmer och retroskapelser får räcka för mig för att hålla fantasin vid liv. Jag fortsätter nog att fara "värdshus förbi."

Rekommenderad läsning: "Berlin Schivelbein" av C-J Charpentier (finns i Läs en bok, men även tryckt på papper).

Brevet jag skulle skriva? Det blev inget med det, det blev den här texten i stället.